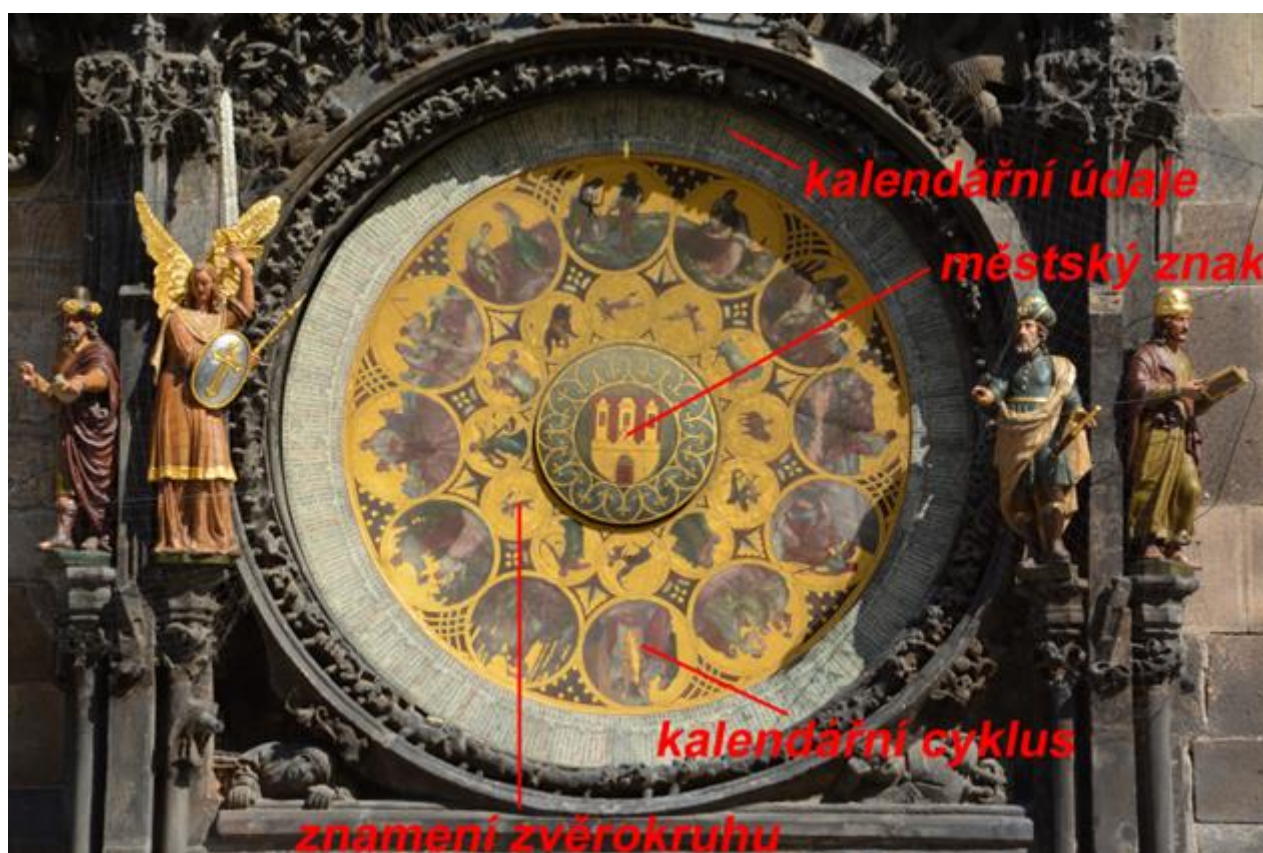

Kalendářní deska

Koncem 15. století procházel [orloj](#) velkými úpravami, které prováděl Jan [Růže](#) (zvaný mistr Hanuš) a které pravděpodobně také špatně datovaly vznik orloje do roku 1490. V této době byla také na orloj doplněna kalendářní deska. V jejím okolí a na fasádě už nepřevládají prvky z hutě založené Petrem [Parléřem](#), ale převládá už vladislavská gotika. Původní deska se nedochovala, je známa pouze z pozdějších rytin z roku 1659.

Kruhová měděná deska má průměr 220 cm, obsahuje 365 dílků a otáčí se ve směru [pohybu](#) hodinových ručiček (viz obr. 167); posunuje se vždy o půlnoci. Je-li přestupný rok, zůstane [kolo](#) jednu noc bez pohybu; není to ale na konci února, ale již 24. února. V dřívějších dobách desku posouval ručně orlojník každý den o jeden dílek. Od roku 1566 je její pohyb zmechanizován. Druhá kruhová deska je pevná a dominuje jí městský znak z doby panování Vladislava II. Vzhledem k popsané [rotaci](#) desky jsou kalendářní informace zapsány na desce v opačném pořadí.

Obr. 167

Po obvodu desky je úzké mezikruží rozdělné na 365 částí, které jsou popsány kalendářními údaji ve výseku u jednotlivých měsíců (viz obr. 168). Na vnitřní straně jsou tyto informace:

1. čísla dnů v [měsíci](#);
2. nedělní písmeno - dny v roce jsou na desce označeny prvními sedmi písmeny abecedy (a až g), která se stále opakují. Jedno z těchto písmen označuje během celého roku neděli - v závislosti na tom, kterým dnem v týdnu začínal nový rok. Tento systém se používal i pro výpočet data [Velikonoc](#).

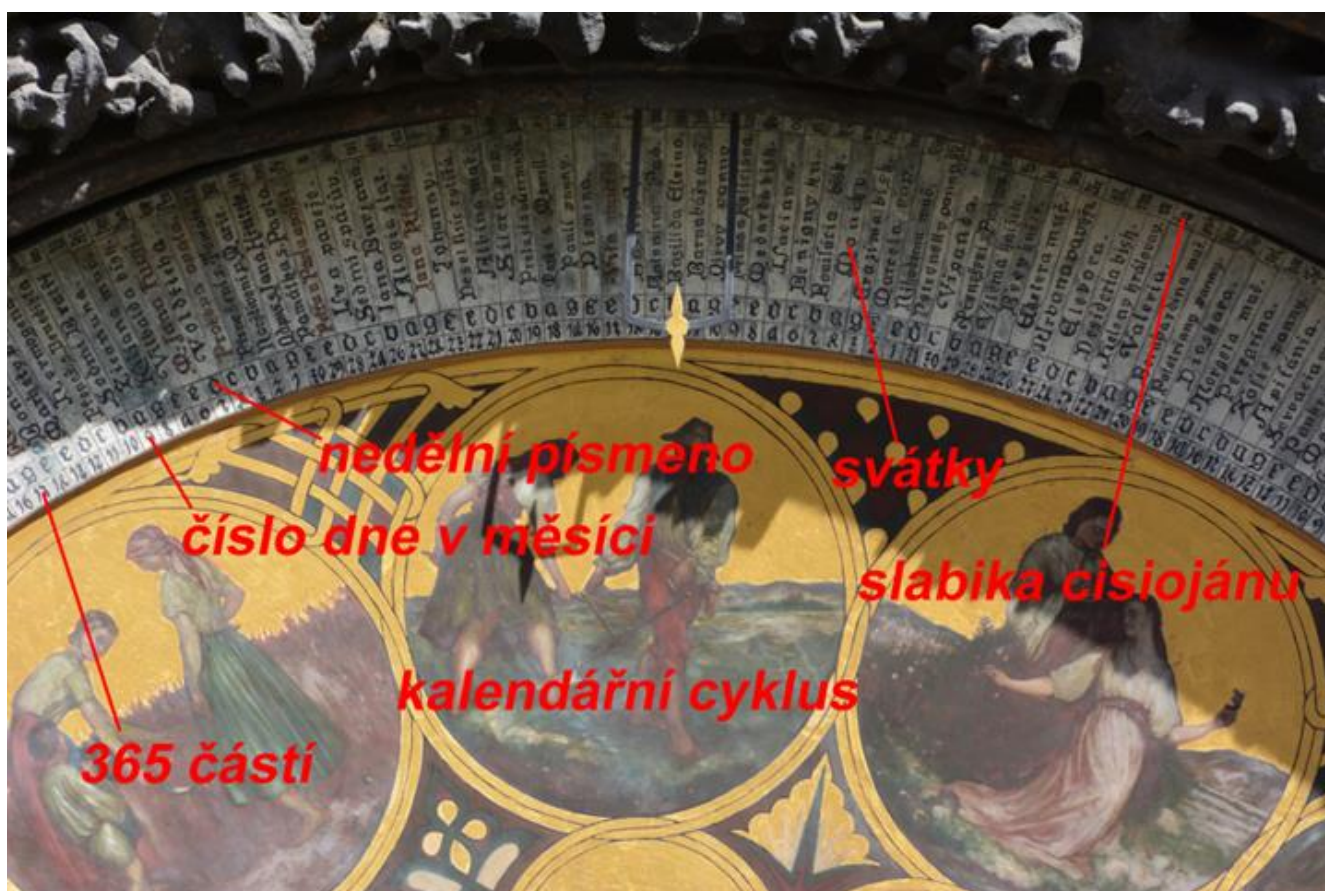
V přestupném roce platí dvě nedělní písmena: první během ledna a února, druhé pak po zbytek roku. Pro další rok se posouvá cyklus o jedno písmeno zpět. Tedy např. v roce 2010 bylo nedělním písmenem písmeno c, v roce 2011 písmeno b, v roce 2012 (byl přestupný) písmena a a g, v roce 2013 písmeno f. Celý cyklus se opakuje po 28 rocích. Výjimkou jsou roky, jejichž letopočet

končí dvěma nulami a přitom není dělitelný číslem 400 (takový rok není přestupný - např. 1800, 1900, 2100, ...). V těchto rocích se cyklus střídání naruší a jedná se o tzv. anomální cyklus, jehož délka je 12 let. Tato anomálie nastává třikrát během období 400 let. Systém střídání nedělních písmen byl vytvořen v souvislosti s reformou [kalendáře](#) papežem Řehořem XIII. v roce 1582.

V orlojní knize je opsána tabulka nedělních písmen, což mělo orlojníkům ušetřit [práci](#) při nastavování orloje.

3. svátky, ty zasvěcené nějakému světci jsou vyznačeny červenou barvou;
4. slabiky cisiojánu, což je zkrácený název z *Circumcisio Januarii* - svátek Obřezání páně, který připadal na 1. ledna. Jedná se o 12 veršovaných říkánek, které mají pomoci zapamatovat si svátky významných světců v daném měsíci. Pořadový den svátku přitom odpovídá pořadí slabiky. Mezi těmito významnými dny jsou použity slabiky, které nesouvisejí se svátkem daného dne, ale mají pokud možno zajistit zapamatovatelnost celé říkánky. Verze cisiojánu uvedená na orloji pochází z druhé poloviny 16. století. Po rozšíření knihtisku se začaly tisknout kalendáře a cisiojány se přestaly používat.

Tuto část kalendářní desky navrhoval básník **KAREL JAROMÍR ERBEN** (1811 - 1870), který v té době pracoval jako pražský archivář.

Obr. 168

Znění cisiojánu, který je použit na Staroměstském orloji:

LEDEN

(1)Obřezán Kristus, (6)Mudrci jdou,
zlato, drahou myrthu nesou;

(17)Antonína mráz pojímá,
(25)Pavel víru přijímá.

ÚNOR

Máš **(2)Hromnic** panno **(6)Důro!**
jdi do **(10)Školy**, čas skoro;
půjde brzo za tebou
(22)Petr, **(24)Matěj** k posledou.

BŘEZEN

Březen přináší podletí,
čápi za **(12)Řehořem** letí.
(17)Kedruta od **(21)Benedikta**
(25)zvěstuje panně Krista.

DUBEN

Duben se s **(4)Ambrožem** bouří;
z **země** se kouří.
S **(14)Tiburcím** trpí mile škodu
(23)Jiří v **(25)Markovu** provodu.

KVĚTEN

(1)Jakub **(3)kříž** s Filipem našel,
do lesa **(12)Pankrací** s Žofkou šel,
milostné jaro ztratil;
(25)Urban léto navrátil.

ČERVEN

Červen trávu kosívá,
(8)Medard deště mívá
a **(15)Vít** se trápí horkým vedrem,
i **(24)Jan** Křtitel s bratrem **(29)Petrem**.

ČERVENEC

Jižť **(2)Máňa**, **(4)Prokop**, **(6)Jan** Hus, **(8)Kilián**
jdou žat; **(13)Markét** rozeslán;
vzali **(20)Elše**, **(22)Mandě** v čest,
(25)Jakub, **(27)Laděk** s **(29)Martou** jest.

SRPEN

(1)Petr vsazen, Pán **(6)proměněn**
a **(10)Vávra** pečen;
v tom **(15)Mařka** do nebe jest vzata,
drou **(24)Bartoně**, hlava **(29)Jan** sřata.

ZÁŘÍ

(1)Jiljí podzim začíná,
(8)Marije zrozena. **(14)Kříž** výš.
(16)Lid s Lampertem, jež **(21)Matouš** zahnal;

v patách jde **(28)Vác.**, **(29)Michal**.

ŘÍJEN

(1)Remigius hrozny sbírá,
jež **(10)Viktor** lisem svírá;
(16)Havel (18)Luk. apoštolovi
mráz přináší **(28)Šimonovi**.

LISTOPAD

(1)Všickni svatí jsou neradi,
že **(10)Lid**, **(11)Martin** s **(13)Brikcím** vadí,
jimžto **(19)Běty (21)Marje** přej;
za **(25)Kateřinou** jde **(31)Dřej**.

PROSINEC

Po sněhu **(4)Bára** s **(6)Mikulášem** šla,
v noci **(13)Lucka** len předla;
pověděl **(21)Tomáš**, trestán;
(25)Narodil se Kristus Pán.

Nová deska vznikla při velké rekonstrukci orloje v polovině 19. století. Navrhl a namaloval jí malíř **JOSEF MÁNES** (1820 - 1871), který tuto zakázku považoval za velmi prestižní: chtěl vytvořit pro Prahu monumentální dílo. Na kalendářní desce chtěl vyjádřit denní práce prostého venkovského lidu ve středověku, což bylo v té době velmi živé téma. Základní výtvarné řešení desky Mánes zachoval podle staré desky. Desce tak dominuje kalendářní cyklus s dvanácti kruhy o průměru 42,5 cm s motivy měsíčních prací a pozadím inspirovaným českou krajinou (viz obr. 169):

1. leden - oslava narození dítěte jako Nového roku;
2. únor - sedlák si nahřívá nohu u ohně a žena přináší dříví;
3. březen - sedlák oře (Bezděz u Bělé);
4. duben - uvazování stromků (České středohoří);
5. květen - mládenec si zdobí klobouk, děvče trhá květy (hora Říp);
6. červen - kosení trávy;
7. červenec - ženy žnou srpem pšenici;
8. srpen - mlácení obilí (Kunětická hora u Pardubic);
9. září - setba obilí (hrad Trosky u Turnova);
10. říjen - sklizeň hroznů;
11. listopad - kácení dubu a sbírání kůry na zimu;
12. prosinec - zabíjačka prasete.

Dále se na kalendářní desce nachází dvanáct menších kruhů se znameními zvěrokruhu; tyto kruhy mají průměr 24,3 cm.

Obr. 169

Při práci na desce musel Mánes snášet téměř stálou kritiku radních i ředitele pražské hvězdárny Josefa [Böhma](#), který opravy na orloji v polovině 19. století řídil. Navíc Mánes pracoval v provizorních podmínkách, protože se mu deska nevešla do ateliéru. Při slavnostním uvedení orloje znovu do provozu 1. ledna 1866 deska ještě hotova nebyla. Byla hotova v květnu, ale tou dobou vypukla prusko-rakouská válka, takže deska byla slavnostně odhalena až 18. srpna 1866. Odhalení se ale Mánes nezúčastnil - byl tou dobou nemocný. Že by se naplnila pověst, že kdo výrazněji zasáhne do orloje, nebude dlouho žít?

Krátce po odhalení desky byla pořízena její kopie, neboť umělecká hodnota Mánesova díla byla značná. A na orloji nebyla deska chráněna před povětrnostními vlivy. To ostatně nejsou chráněny žádné části orloje! Kopii kalendářní desky zhotovil malíř **EMANUEL KRESCENC LIŠKA** (1852 - 1903) za cenu, která byla vyšší, než Mánesův honorář. Kopie byla na orloj instalována 1. ledna 1882 spolu

s novým kohoutem.

© **Encyklopedie Fyziky** (<http://fyzika.jreichl.com>); **Jaroslav Reichl, Martin Všeticka**

Licence <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/> zakazuje úpravy a komerční distribuci.